

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اندیشه‌های کلامی اخوان الصفا

www.ketab.ir

دکتر ابرهیم ابرسجی

استاد یار و عضو هیات علمی گروه معارف اسلامی

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

انتشارات نو شناخت

سرشناسه	: ابرسجی، ابراهیم، ۱۳۴۰ -
عنوان قراردادی	: رسائل اخوان الصفا، فارسی، برگزیده، شرح
عنوان و نام پدیدآور	: اندیشه‌های کلامی اخوان الصفا/ ابراهیم ابرسجی.
مشخصات نشر	: تهران: نوشتا، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ۱۸۲ ص.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۸۳۶۶-۴۶-۴
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. [۱۷۵] - ۱۸۰.
موضوع	: رسائل اخوان الصفا -- نقد و تفسیر
رده بندی کنگره	: BBR۱۹۵
رده بندی دیویی	: ۱۸۹/۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۷۷۳۴۴۷
اطلاعات رکورد کتابشناسی	: فیبا

اندیشه‌های کلامی اخوان الصفا

دکتر ابراهیم ابرسجی

استادیار و عضو هیأت علمی گروه معارف اسلامی

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

صفحه‌آرا: مریم طاهری نطقی

ناظر صفحه‌آرا: لعیا هاشمی اقدم

ناشر: انتشارات نوشتا

چاپ نخست: زمستان ۱۴۰۰

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۶۰,۰۰۰ تومان

حق چاپ و نشر محفوظ است.

انتشارات نوشتا

۰۹۲۳۱۵۰۸۷۳۴

www.noshenakht.com
info@noshenakht.com

فهرست مطالب

عنوان مطالب

صفحه

مقدمه.....	۷
مروری بر مطالب.....	۱۱

فصل اول: کلیات

اخوان الصفاء و خلّان الوفاء.....	۱۷
دلیل این نامگذاری.....	۱۷
تاریخ نگارش رسائل.....	۲۱
نویسندگان رسائل و هویت مذهبی آنها.....	۲۳
شرایط فرهنگی، اجتماعی سیاسی.....	۴۱
فلسفه.....	۴۵
تصوف و عرفان.....	۴۶
اوضاع سیاسی اجتماعی.....	۴۸
قرمطیان.....	۵۱
باطنیان.....	۵۲
علت پنهان کاری اخوان.....	۵۳
منابع افکار و دانش های اخوان.....	۵۴
اسلوب رسائل.....	۵۸
آثار علمی اخوان.....	۵۹
چاپ های رسائل.....	۶۳
ترجمه های رسائل.....	۶۴
تأثیر اخوان بر گروه ها و متفکران بعدی.....	۶۵
پژوهش های انجام شده درباره رسائل اخوان الصفاء.....	۷۱
چهره کلی اخوان.....	۷۴
عقل گرایی اخوان.....	۷۷
گرایش به فلسفه و معانی آن.....	۷۸
نظام درونی انجمن اخوان الصفا و شیوه آموزشی آنها.....	۸۰
مروری بر فصل اول.....	۸۱

فصل دوم: نظریه شناخت

تأویل گرایی.....	۸۳
نظریه شناخت.....	۸۵
نظریه تأویل.....	۹۴
مروری بر فصل دوم.....	۱۰۲

فصل سوم: الهیات

۱۰۵	 خداشناسی
۱۰۷	 صفات خداوند
۱۰۹	 توحید
۱۱۳	 شرور
۱۱۴	 گونه‌های خوبی و بدی
۱۱۹	 علم
۱۲۰	 مشیت و اراده
۱۲۰	 اشکال جبر از ناحیه علم الهی
۱۲۲	 قدرت
۱۲۳	 اشکال بر قدرت خداوند
۱۲۴	 متکلم بودن
۱۲۵	 مبدع، مخترع
۱۲۶	 حدوث جهان
۱۲۷	 نسبت جهان هستی با خداوند

فصل چهارم: دین‌شناسی (نبوت و امامت)

۱۳۱	 نبوت و امامت
۱۳۳	 دیدگاه اخوان درباره دین و نبوت
۱۳۵	 ویژگی‌های پیامبر
۱۴۱	 دلایل ضرورت نبوت: قاعده لطف
۱۴۱	 تقریر دوم قاعده لطف
۱۴۲	 دیدگاه اخوان درباره کثرت‌گرایی
۱۴۸	 امامت
۱۴۹	 دلایل ضرورت امامت
۱۵۲	 رابطه امامت و خلافت

فصل پنجم: فرجام‌شناسی (معاد)

۱۶۱	 معاد
۱۷۰	 تناسخ
۱۷۱	 دلیل ضرورت وجود معاد
۱۷۲	 مروری بر فصل ششم
۱۷۳	 نکته پایانی
۱۷۵	 کتابنامه

مقدمه

اخوان الصفا انجمنی سری فلسفی از مسلمانان شیعه اثنی عشری عارف مسلک بودند که در سده چهارم هجری رسائی را در دانشهای مختلف زمان خویش همچون يك دائره المعارف علمی دینی به زبان ساده و روان عرضه کرده‌اند. این نوشته‌ها پنجاه و يك رساله از انواع مختلف علوم ریاضی، منطق، طبیعیات و الهیات را در بر دارد. اینان انگیزه‌های پاك و آرمانهای بلند تحول فرهنگی سیاسی و ساختن جهانی جدید که در آن همه انسان‌ها بتوانند با كمك یکدیگر از این سرای غربت به سوی وطن خویش رهسپار شوند به کارگردآوری دانش‌های زمان خویش دست یازیدند. درچنان محیط و شرایطی که حاکمیت اسلامی در اختیار اکثریت اهل سنت و فقهاء و متکلمین و محدثین آنها بوده و قلمها در توجیه چنان دیدگاهی می‌چرخید این شیعیان پاك اندیش روشن دل با روی آوردی عقلی عرفانی نظرات خود را در زمینه‌های مختلف حکمت بویژه موضوع امامت ارائه نمودند. و بدین سان خواستند در طلوع قرن شکوفایی علم و دانش با معیار قرآن و سنت و استدلالهای عقلی برخی برداشت‌ها و رفتارهای ناصوابی که چهره دین را پالوده کرده بود پیراسته کنند و با تربیت دانشمندانی زاهد سهم متفکران شیعه را در ترویج دانش‌های حکمی و دینی و پاکسازی محیط فرهنگی ادا کنند. پاسخ به این پرسش که اخوان الصفا در مسائل مختلف چه دیدگاهی داشته و این حقیقت که در آن شرایط سخت که به بحث‌های فلسفی و رویکرد عقلی به دین روی خوش نشان داده نمی‌شد اخوان با زبان ساده و روان آنها را در سطح جامعه اسلامی انتشار داد، تا حد بسیار وسیعی پنهان مانده است.

خلاصه اینکه اخوان الصفا در معرفت شناسی بیشتر مشائی اند و معتقدند انسان در آغاز هیچ نمی‌داند و از سه طریق حس، عقل و برهان به معرفت دست می‌یابد گرچه نوعی معرفت فطری و شهودی به خداوند را می‌پذیرند. در اندیشه اخوان عدد از جایگاهی بلند برخوردار است، اعداد حقایقی اصیل همچون نقشه‌ای است که جهان بر بنیاد آن شکل گرفته و دارای خواص و آثاری در جهان هستد. در تفسیر سلسله مراتب هستی

بایروی از افکار نو افلاطونیان جهان را منبعث از فیض الهی می‌دانند گرچه در طبیعیات بیشتر نظرات ارسطو را پذیرفته و بر مبنای هیئت بطلمیوسی افلاک و عالم زیر قمر را تفسیر می‌کنند. در رأس سلسله مراتب هستی خالق و سپس عقل، نفس، هیولی (ماده)، طبایع پنجگانه، جسم، فلک، عناصر، مکونات (جمادات، گیاهان و حیوانات) قرار گرفته‌اند. در این سلسله چهار مرتبه نخست موجودات کلی و بسیط و مراتب دیگر مرکب هستند. خداوند آفریدگاری یگانه با صفاتی چون علم، قدرت، حیات، اراده، ازلیت و ابدیت است و شناخت او را ممکن می‌دانند. صفات خداوند نه زاید بر ذات که عین ذات اوست. عقل (به معنای موجودی مستقل) نخستین موجود امکانی است که فیض وجود یافت و چون مخلوق است از همه جهات بسیط نبوده و در آن جهت امکانی و دوگانگی است. از این رو واسطه صدور کثرت از وحدت گردید. نفس کلی همچون روح حاکم بر جهان است که با نیروهای مختلف و بی شمار خویش موجودات جهان را اداره می‌کند. ماده نخستین که از نفس جاری شد با پذیرش صورت، جسم مطلق (ماده ثانیه) تشخیص یافت و از آن عالم افلاک فوق قمر و دو قمر و در آخرین مرحله انسان به وجود آمد. انسان موجودی است که همه جهان را در بر دارد و جهان کوچکی است همانند جهان بزرگ که می‌تواند جهان را برخورد عرضه کند و می‌توان با شناخت انسان به شناخت جهان و خداوند دست یافت. هدف خلقت انسان رسیدن به خداست. بنابر این خداوند دین و شریعت را مطابق فطرت و سرشت بشر همچون راهی برای انسان قرار داده و پیامبران را با معجزات برای بیان این راه فرستاده است. پس از پیامبر اسلام که خاتم انبیاء است بنا بر ضرورت عقل و دستور پیامبر (ص) امر تفسیر دین و هدایت انسان‌ها بر عهده امام است. امام یا ظاهر و در دسترس همه یا غایب و پنهان است، در دوره ستر می‌توان با امام ارتباط داشت ولی توده مردم در امور دینی و دنیائی موظفند به پیروی از حکم عقل به عالمان دینی همانند اخوان مراجعه کنند. انسان در پایان زندگی خود وارد مرحله جدیدی شده و پس از مرگ جسم، بعثت رخ داده و برانگیخته می‌شود. و در پایان دنیا پس از باز ایستادن عالم افلاک از حرکت، جهان ماده متلاشی شده و قیامت کبری و معاد برپا و زندگی ابدی آغاز می‌شود. در این موضوع کار مستقل و سزاواری درباره آن انجام نگرفته است ما را برآن داشت تا گامی در جهت شناسائی و شناساندن اندیشه‌های فلسفی اخوان برداریم.